

УДК 330.341

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-266-1-70-74

МЕЙШ А. В.,
ЛИСАК О. М.

Хмельницький національний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сутність фінансової системи та її складові елементи. Визначено основні проблеми та заходи щодо їх вирішення, розглянуто перспективи розвитку фінансової системи України

Ключові слова: фінансова система, фінансовий стан, структура, проблеми, перспективи розвитку.

MEISH A.,
LYSAK O.

Khmelnitskyi National University

PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE

The concept of financial system of Ukraine" is considered in the article. To date, the question of the financial system is extremely relevant, since it does not fully fulfil the tasks entrusted to it concerning the proper financial provision of the needs of the economy. Financial system – a set of various types of funds of financial resources available to the state. It consists of an internal structure and an organizational structure. The internal structure consists of spheres and units, and is represented by the following components: public finances, finances of subjects of management, international finances and financial market (providing sphere). The structure of the organizational structure includes budget management, control and regulatory, financial institutions and trust funds. The primary task of the development of the financial system in Ukraine is to increase the financial potential of the banking system, to create a group of powerful banks, reduce tax pressure, streamline financial flows, start structural and institutional transformations of the banking system, and effectively reorganize enterprises. All efforts of the legislative and executive bodies should be directed at this. Consequently, the development of the financial system is affected by many factors that need to be addressed in order to prevent stagnation and crisis phenomena.

Keywords: financial system, financial condition, structure, problems, prospects of development.

Постановка проблеми. З настанням незалежності України виникла значна кількість нагальних проблем. Усі проблеми новоствореної держави пов'язані з радянською централізованою соціалістичною економікою, яка існувала на території країни багато років і наклала значний відбиток на її стан. Становлення фінансової системи України відбувалося одночасно зі становленням її державності. На сьогоднішній день питання фінансової системи є вкрай актуальним, оскільки вона не повністю виконує покладені на неї завдання щодо належного фінансового забезпечення потреб економіки. Саме фінансова система сприяє побудові ефективної фінансової політики, націленої на економічне зростання й покращення добробуту населення. Створення досконалої фінансової системи держави – одна з основних умов функціонування економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні теоретичні і методологічні положення стосовно фінансів, фінансової системи висвітлені в працях учених, таких як В.Л. Андрущенко, І.В. Бураковський, З.С. Варналій, О.Д. Василик, А.І. Даниленко, О.П. Кириленко, В.М. Суторміна, В.М. Федосов, С.І. Юрій та багато інших, які наслідували давню традицію викладання фінансової думки, започатковану М.М. Алексеєнком, М.Х. Бунге, І.І. Янжулом та іншими. Значимість, багатогранність проблеми вимагає нових наукових досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження основних складових фінансової системи. Узагальнення проблем та визначення перспектив розвитку фінансової системи України

Викладення основного матеріалу дослідження. Ефективність організації фінансів та успішна реалізація фінансової політики значною мірою залежать від оптимальної будови та дієздатності фінансової системи. В умовах ринкових відносин важливого значення набуває усвідомлення економічної природи й суті фінансів і фінансової системи, їхньої об'єктивної необхідності, зв'язку з іншими економічними категоріями й ролі в економічній системі держави.

Термін "система" походить від грецького і означає "поєднання", "утворення". Звідси система — це ціле, складене із частин, які взаємопов'язані спільними функціями. Саме в системі окремі елементи виконують функції, орієнтовані на досягнення узагальнених цілей. Різні складові можуть об'єднуватись в ціле, але ще не можуть бути системою, поки не буде сформований механізм їхнього взаємозв'язку. В історичному аспекті свого становлення і розвитку фінансова система була покликана забезпечити державу фінансовими ресурсами, необхідними їй для виконання своїх функцій. Джерелом цих ресурсів є валовий внутрішній продукт, значна частина якого утворюється у сфері матеріального виробництва. Тому основу функціонування фінансової системи становлять фінанси господарюючих суб'єктів усіх форм власності. Щодо масштабу національної економіки держави, то існує декілька підходів до визначення поняття

"фінансова система". В рамках розподільної концепції, яка є домінуючою, робиться наголос на фінансових відносинах між окремими ланками фінансової системи: фінансова система – сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок і фінансових установ, за допомогою яких держава формує, регулює і використовує централізовані грошові фонди: загальнодержавні централізовані фонди (державний бюджет), централізовані фонди цільового призначення, фінанси підприємств, резервні і страхові фонди, фінансовий ринок. В інших підходах під терміном "фінансова система" розуміють організовану сукупність взаємодіючих між собою у визначеному правовому полі складових: державних і недержавних фінансових інститутів, фінансового ринку, фінансових інструментів і технологій, які сукупно забезпечують реалізацію всіх фінансових функцій, необхідних для діяльності держави та ринкової економіки. Фінансова система – один із основних елементів держави, який є показником розвитку, функціонування та ефективності державної політики. Реформування фінансів, обумовлене переходом до ринкової економіки, є досить складним, тривалим та суперечливим процесом. На даному етапі розвитку, в Україні фінансова система ринкового типу має внутрішню структуру, певні особливості притаманні лише їй. [1] Фінансова система – сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, які є у розпорядженні держави. Вона складається із внутрішньої будови та організаційної структури. Внутрішня будова складається зі сфер та ланок, і представлена такими складовими: державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, міжнародні фінанси та фінансовий ринок (забезпечувальна сфера). До складу організаційної структури входять органи управління в сфері бюджету, контрольно-регулюючі, фінансові інститути та цільові фонди.

Існує цілий ряд причин, чому фінансові інститути різних країн відрізняються, причому інколи кардинально. Це зумовлено рівнем розвитку, складності і доступності фінансових інструментів та технологій, які використовуються для регулювання економічного життя, а також відмінностями в політичному устрої, культурних традиціях, історичному розвитку різних країн. Наприклад, функціонально банки сучасної Європи значно відрізняються від тих банків, які були у Європі в шістдесяті роки минулого століття, мають багато відмінностей від фінансових інститутів, які також іменуються банками, наприклад, в Україні, США чи Японії. Тому, коли мова йде про розуміння суті фінансової системи, недоцільно проводити паралелі щодо подібності структурних одиниць, які її формують, хоча вони можуть мати схожу назву. Більш виправданим є підхід, який називають функціональним. Це зумовлено тим, що функції фінансової системи будь-якої з країн є відносно стабільними і схожими.

Поділ фінансової системи на окремі ланки – явище об'єктивне, зумовлене потребами економічного розвитку. Структура фінансової системи – динамічна і не може розглядатися в статичному вигляді. У процесі економічного розвитку вона може доповнюватися або деякі її ланки можуть відмирати. Якщо в середині ХХ століття більшість науковців поняття фінансової системи ототожнювали з поняттям державних фінансів, тобто різних видів бюджетів, то нині до складу фінансової системи стали зараховувати фінанси підприємницьких структур, державний кредит, страхові й позабюджетні фонди тощо.

Нами виокремлено важливі риси фінансових систем:

- кожна ланка фінансових систем має властиві їй методи мобілізації коштів для створення фондів фінансових ресурсів та власні напрямки й методи їх використання;
- кожна ланка фінансової системи є відносно самостійною, має власну специфічну сферу застосування;
- між ланками фінансової системи існує тісний взаємозв'язок і взаємна обумовленість, кожна ланка може успішно функціонувати лише за досконалості й ефективності системи загалом;
- фінансова система держави досягає найбільшої ефективності лише тоді, коли налагоджена та законодавчо закріплена діяльність кожної її ланки;
- залежно від факторів, які впливають на організацію фінансів, насамперед на формування й використання фондів фінансових ресурсів, кожна ланка фінансових систем може поділятися на менші підрозділи.

Фінансові системи держав можуть вирізнятися за структурою та функціями. Це зумовлено видами форм власності, політичними орієнтирами правлячих еліт, рівнем економічного розвитку держави тощо. Нині у світі нараховується понад 20 різних моделей фінансових систем окремих держав. За наявності певних відмінностей вони мають спільну основу в переліку окремих ланок.

У основу побудови фінансової системи України покладено три основоположні елементи:

1. Функціональне призначення, яке виявляється в тому, що кожна ланка системи виконує власне завдання; наприклад, державний бюджет здійснює розподільні відносини між державою, підприємствами, населенням, обумовлені формуванням і використанням загальнодержавного фонду фінансових ресурсів. Майнове і особисте страхування – один з методів створення резервних фондів для громадян. Фінанси підприємств виражають відносини зі створення і використання грошових фондів, призначених для забезпечення багатоманітних потреб первинних ланок суспільного виробництва, виконання зобов'язань перед державним бюджетом і комерційними банками.

2. Територіальність – кожна область має відповідний апарат фінансових і страхових органів.

3. Єдність фінансової системи зумовлюється єдиною економічною і політичною основою держави. Це обумовлює єдину фінансову політику, що проводиться державою через центральні фінансові органи,

єдині цілі. Управління всіма ланками відбувається на основі єдиних основних законодавчих і нормативних актів. Сутність фінансової системи можна характеризувати у двох аспектах:

- за внутрішньою будовою – як сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, які мають певні особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, а також відповідний апарат управління та нормативно-правове забезпечення;

- за організаційною будовою – як сукупність фінансових органів та інститутів, які здійснюють управління грошовими потоками та фондами грошових коштів.

Внутрішня структура фінансової системи відображає об'єктивну сукупність фінансових відносин і є загальною для всіх держав. Вона складається зі сфер і ланок. У складі фінансової системи виділяють такі сфери: централізовані фінанси, основу яких становлять державні фінанси; децентралізовані фінанси, що включають фінанси суб'єктів господарювання (підприємств) та фінанси населення; фінансову інфраструктуру, що включає фінансовий ринок та систему органів управління фінансами.

Усі сфери фінансової системи поділяють на окремі ланки, що мають тісні багатосторонні взаємозв'язки. Кожна сфера та ланка фінансової системи посідає певне місце в регулюванні фінансових відносин, визначально впливає на процес відтворення, має свої, властиві тільки їй, функції [2].

Централізовані фінанси — це сфера фінансових відносин щодо формування централізованих грошових фондів, які зосереджуються в інститутах державних органів влади для виконання державою своїх функцій, а саме: адміністративної, оборонної, соціально-економічної та правової. Це основна сфера перерозподілу ВВП. Рівень централізації частини ВВП державою, з одного боку, має бути достатнім для забезпечення її певним обсягом фінансових ресурсів, а з іншого — достатнім для формування потужної фінансової бази підприємств для ефективного господарювання. До цієї сфери належать державний бюджет, місцеві бюджети (фінанси місцевих органів влади), державні позабюджетні цільові фонди, державний кредит, фінанси державних та муніципальних підприємств.

До децентралізованих належать фінанси підприємств та установ приватної форми власності. Фінанси підприємств та установ є базовою ланкою всієї фінансової системи, оскільки саме тут утворюється значна частина ВВП, що є об'єктом розподілу через фінансові відносини. Фінанси підприємств становлять систему грошових фондів, що утворюються та використовуються для фінансування виробничого процесу, забезпечення розширеного відтворення, матеріального стимулювання та соціального забезпечення робітників. Залежно від виду діяльності фінанси підприємств поділяють на фінанси комерційних підприємств, некомерційних підприємств, громадських організацій. Особливістю фінансів комерційних підприємств є те, що вони працюють на засадах комерційного розрахунку, що передбачає отримання прибутку, відшкодування за рахунок власних коштів всіх затрат на основну діяльність, а також на її розширення і розвиток.

Фінансова інфраструктура – це сукупність інститутів та елементів, які створюють сприятливі умови для функціонування всієї фінансової системи. До них належать система органів управління фінансами; нормативно-законодавча база; підготовка фахівців; інфраструктура фінансового ринку; спеціалізоване виробництво (цінних паперів, грошових банкнот, фінансової документації). Саме фінансова інфраструктура створює сприятливі умови для гармонійного функціонування всієї фінансової системи та кожної її сфери зокрема. Фінансовий ринок — це підсистема фінансової інфраструктури, специфічна сфера економічних відносин, де формуються і здійснюються відносини між учасниками фінансового ринку з приводу купівлі-продажу фінансових фондів. Головною передумовою існування фінансового ринку є розбіжність потреб у фінансових ресурсах того чи іншого суб'єкта ринкових відносин із наявністю джерел задоволення таких потреб. Фінансовий ринок опосередковує рух фінансових ресурсів між підприємствами, галузями, сферами економіки, населенням, державою. Основна функція фінансового ринку – перетворення тимчасово вільних грошових коштів (нагромаджень, заощаджень) на позичковий капітал для інвестицій в економіку. Фінансовий ринок як сфера фінансової системи включає ринок грошей, кредитних ресурсів, цінних паперів і фінансових послуг тощо.

Фінансова система повинна бути гнучкою, динамічною, саморегульованою. Держава повинна знайти оптимальний підхід до реструктуризації, керувати розвитком і забезпечувати стабільність всієї системи [3]. Нині ситуація ускладнюється різким зростанням цін на товари і послуги, видачею заборгованості населенню, що стало причиною чергової інфляції. На розвиток фінансової системи впливає також чимало факторів, які потрібно вирішувати, щоб не допустити застою і кризових явищ. Стратегія і тактика реформування фінансів має полягати у поступовій реструктуризації, яка передбачатиме подальшу трансформацію. В Україні має місце фінансова дестабілізація. Увесь досвід організації й управління фінансами в умовах соціалістичної централізованої економіки виявився для ринку непридатним. Вочевидь постало невміння прогнозувати фінансові показники та ефективно використовувати власні фінансові ресурси. Також треба вжити дієвіших та ефективніших заходів щодо посилення платіжної дисципліни й відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності за своєчасне здійснення розрахунків та виконання договірних зобов'язань. Слід зазначити, що в державі в особі наукових установ та органів влади постійно ведуться пошуки шляхів оздоровлення економіки, її модернізації та подальшого розвитку. Це проявляється у розробці та реалізації різного роду проектів, програм, концепцій та стратегій розвитку. Останні, у

переважній більшості, з економічних, політичних та багатьох інших причин, не дають очікуваних результатів. Їх досягнення знаходиться у площині реалізації комплексного підходу, отже, збалансованих у часі і просторі заходів, направлених на покращення стану економіки і, відповідно, соціальної сфери.

Удосконалення фінансової системи України має ґрунтуватися на забезпеченні фінансової безпеки, зміцненні фінансової самодостатності її інститутів, фінансовій інтеграції України у світове співтовариство через активізацію її участі в діяльності міжнародних фінансових організацій на рівних з іншими країнами правах [4]. Удосконалення фінансової системи України можливе через здійснення комплексу таких заходів:

- чіткий розподіл фінансових ресурсів між центральними та регіональними органами влади як на стадії їх формування, так і у процесі їх використання;
- розширення функцій, прав і можливостей регіонів з підвищенням їх відповідальності за результати діяльності;
- перегляд витратної частини бюджету (зокрема, відмова від фінансування більшої частини виробничого сектора, особливо за тими напрямками, де є зацікавленість приватного капіталу);
- перегляд політики надання субсидій у напрямку їх скорочення, за винятком пріоритетних галузей (наприклад, сільського господарства);
- формування необхідних централізованих резервів для їх використання замість залучення емісійних кредитів;
- чітка організація діяльності державного казначейства з метою контролю за надходженням коштів та їх цільовим використанням.

Не менш важливою умовою покращення стану фінансової системи України у контексті глобалізаційних процесів є досягнення стійкості національної грошової одиниці, що стає можливим при позитивному сальдо між доходами та витратами країни на зовнішньому ринку [5]. Стійке перевищення імпорту товарів над експортом, що спостерігається в Україні, незважаючи на позитивний баланс послуг, викликає нестачу та подорожчання іноземної валюти, отже, ріст цін на товари як імпортного, так і вітчизняного походження, зростання тарифів на послуги тощо, фактично збурює фінансову систему, порушуючи ustaleni зв'язки та пропорції розподілу.

Є три загальних проблеми фінансової системи України: по-перше, це відсутність системного підходу до реструктуризації, ефективності функціонування фінансової системи, по-друге, надто повільний темп реформ, нечітка визначеність з конкретним напрямом реформ, по-третє, нестабільність валютного курсу, коливання якого негативно впливають на іноземних інвесторів.

Найважливішими проблемами розвитку фінансової системи України на сучасному етапі є такі:

- відсутність політики захисту вітчизняного товаровиробника (ця проблема загострюється через популяризацію іноземних товарів та їх легку доступність);
- відсутність ефективної державної підтримки розвитку малого і середнього бізнесу;
- недосконалість діючої системи оподаткування (загальний рівень оподаткування, розміри ставок податків, їхня кількість і база оподаткування повинні набути стабільності; дохідна частина бюджету повинна забезпечити обов'язковість і рівномірність у сплаті податків усіма юридичними та фізичними особами);
- неефективний контроль за сплатою податків (надмірна перевантаженість чинного податкового законодавства великою кількістю наданих пільг призводить до всіляких викривлень економічних умов господарювання різних господарських суб'єктів і невиправданого, з економічної точки зору, перерозподілу доходів);
- неефективне функціонування бюджетної системи (недостатній контроль за цільовим і раціональним використанням бюджетних коштів; бюджетна політика повинна охопити проблеми власне бюджетного процесу, структури надходжень і витрат, бюджетного дефіциту і способів його фінансування);
- економіко-правова нерівність економічних суб'єктів, яка проявляється у вибірковому визначенні економічних прав, свобод та відповідальності;
- відсутність реальної конкуренції у фінансовій сфері, свідченням чого є майже однакові за ціною та якістю умови надання фінансових послуг; за значної чисельності фінансових установ споживач фактично не має вибору;
- низький рівень довіри до держави взагалі і до банківської системи зокрема (особливо ця проблема актуальна за теперішньої нестабільності банків та скороченої кількості конкурентоспроможних фінансових установ);
- відсутність належним чином сформованих стимулів для всіх ланок та рівнів фінансової системи (фінансові стимули в їх сучасному виді, не дають належних результатів, свідченням чого є висока частка збиткових та низькорентабельних підприємств, низький рівень продуктивності праці та якості продукції);
- низька фінансова стійкість та конкурентоспроможність фінансової системи як в цілому, так і її окремих складових (це викликано відсутністю економічно обґрунтованих норм та нормативів діяльності, регуляторів та стабілізаторів стану економічних суб'єктів);
- випереджаюче зростання доходів держави та фінансового сектора, що суттєво стримує ріст реального сектора економіки;

- нераціональне використання коштів, залучених за допомогою державного кредиту;
- низький рівень кредитування реального сектора економіки;
- надлишкова кількість готівкових коштів, які перебувають в обігу, проте недостатні обсяги тимчасово вільних коштів у підприємств і населення;
- великі обсяги тіньової економіки.

Можемо зробити висновок, що дані проблеми розвитку фінансової системи України неможливо усунути без певної структурної політики держави, здійснюваної навіть прямими адміністративними заходами, зокрема, раціоналізацією виробничих капіталовкладень, фінансуванням за рахунок акціонерних і приватних капіталів, широким залученням іноземних інвестицій і скороченням бюджетного фінансування. Все це важливо доповнювати заходами, які усунуть дефіцит державного бюджету, стабілізують співвідношення валют, а також створенням умов для здорової конкуренції.

В Україні сьогодні основні групи фінансових ресурсів, які могли б забезпечити зростання фінансової системи, розвинуті недостатньо і не можуть забезпечувати потреби інвестування економіки [6]. Важливим механізмом зміцнення фінансової системи є капіталізація активів.

Дослідження фінансової системи в цілому, окремих її аспектів, і, зокрема, здійснення інвестування є досить перспективною системою. На нашу думку, заслуговує на увагу дослідження основних груп фінансових ресурсів, шляхи їх зростання та ефективного використання.

Висновки. Отже, на розвиток фінансової системи впливає чимало факторів, які потрібно вирішувати, щоб не допустити застою і кризових явищ. По-перше, налагодити функціонування грошової, кредитної, банківської систем. По-друге, всі сфери фінансів і їх ланок, діяльність органів та інститутів, які функціонують в сфері фінансів, необхідно вдосконалити. Стратегія і тактика реформування фінансів має полягати у поступовій реструктуризації, яка передбачатиме подальшу трансформацію. Слід звернути більше уваги на проблеми економічного розвитку та зростання, розробки законодавчо-нормативної бази. Єдиним способом збалансування фінансової системи є застосування системи міжбюджетних розрахунків, хоча в деяких випадках він неефективний.

Першочерговим завданням розвитку фінансової системи в Україні є нарощування фінансового потенціалу банківської системи, створення групи потужних банків, зменшення податкового тиску, упорядкування фінансових потоків, початок структурно-інституційних перетворень банківської системи, ефективна реорганізація підприємств. На це повинні бути спрямовані всі зусилля органів законодавчої та виконавчої влади.

Глобалізація – явище, що має потужний ефект для усіх сторін життєдіяльності суспільства. Україна поступово інтегрується до міжнародних фінансових ринків і наслідки глобалізаційних процесів стають дедалі відчутними для української фінансової системи, тому потрібно запобігти негативним наслідкам цього процесу.

Література

1. Венгер В. В. Фінанси : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Венгер. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 432 с. – ISBN 978-966-364-802
2. Фінанси : підручник / І.О. Лютий, С.Я. Боринець, З.С. Варналії та ін. ; за ред. І.О. Лютого. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. – 720 с.
3. Шлапак О. В. Державні фінанси України в сучасних умовах: проблеми стабілізації та антикризового управління / О. В. Шлапак // Фінанси України – 2014. – № 4. – С. 7–31.
4. Фінансова система України в умовах економічних перетворень : всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 18-19 квітня 2018 р.) : тези доп. І.Я. Чугунов, М.В. Тарасюк, Т.В. Канєва та ін. ; відп. за вип. І.Я. Чугунов. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 173 с. – ISBN 978-966-629-675-0.
5. Проблеми і перспективи розвитку фінансової системи України : монографія / І. О. Школьник, Т. А. Васильєва, С. В. Леонов та ін. ; за ред. І. О. Школьник, І. І. Рекуненка. – Суми : Сумський державний університет, 2017. – 343 с. – ISBN 978-966-657-672-2
6. Кименко К.В. Актуальні проблеми модернізації фінансової системи України модернізації фінансової системи України / К.В. Кименко // Ефективна економіка. – 2015.
7. Кудряшов В.П. Курс фінансів : навч. посіб. / Кудряшов В.П. – К. : Знання, 2008. – 431 с.

References

1. Venher V. V. Finansy : navch. pos. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.] / V. V. Venher. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2009. – 432 s. – ISBN 978-966-364-802
2. Finansy : pidruchnyk / I.O. Liutyi, S.Ia. Borynets, Z.S. Varnalii ta in. ; za red. I.O. Liutoho. – Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K, 2017. – 720 s.
3. Shlapak O. V. Derzhavni finansy Ukrainy v suchasnykh umovakh: problemy stabilizatsii ta antykrizovoho upravlinnia / O. V. Shlapak // Finansy Ukrainy – 2014. – № 4. – S. 7–31.
4. Finansova systema Ukrainy v umovakh ekonomichnykh peretvoren : vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 18-19 kvitnia 2018 r.) : tezy dop. I.Ia. Chuhunov, M.V. Tarasiuk, T.V. Kanieva ta in. ; vidp. za vyp. I.Ia. Chuhunov. – K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2018. – 173 s. – ISBN 978-966-629-675-0.
5. Problemy i perspektyvy rozvytku finansovoi systemy Ukrainy : monohrafiia / I. O. Shkolnyk, T. A. Vasyliieva, S. V. Lieonov ta in. ; za red. I. O. Shkolnyk, I. I. Rekunenka. – Sumy : Sumskiy derzhavnyi universytet, 2017. – 343 s. – ISBN 978-966-657-672-2
6. Kyumenko K.V. Aktualni problemy modernizatsii finansovoi systemy Ukrainy modernizatsii finansovoi systemy Ukrainy / K.V. Kyumenko // Efektyvna ekonomika. – 2015.
7. Kudriashov V.P. Kurs finansiv : navch. posib. / Kudriashov V.P. – K. : Znannia, 2008. – 431 s.